

Na cava mo cakava kevaka o a veitaratara vakavoleka kei na dua e tauvi koya tiko na coronavirus (COVID-19)

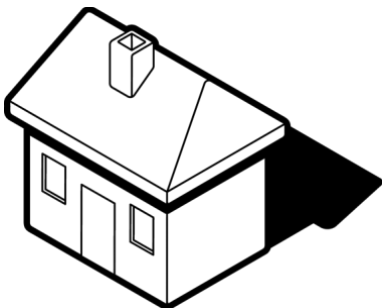
What to do if you have been in close contact with someone with coronavirus (COVID-19) – Fijian

Ni o sa vei taratara vakavoleka kei na dua e tauvi koya tiko na coronavirus (COVID-19)

E dodonu mo sa na tiko vakatikitiki tani ena na nomu vale se na dua tale na vale vakarautaki me 14 na siga ni oti na nomu a tiko volekata e dua e tauvimate tiko.

Kerei mo wilika vakavinaka sara na veika oqo. Ke gadrevi tale eso na i tukutuku, qiri ena naba vakarautaki me baleta na coronavirus ena **1800 675 398** (24 na aua, 7 na siga ena dua na macawa).

Kevaka o qiri ena naba vakarautaki me baleta na coronavirus, e rawa ni o na veivosaki kei na dua na daunivakadewa vosa ena nomu digitaka na saiva (0) mai vei iratou na digidigi ena tukuni mai. Ena vei qiri tale eso, kevaka o gadreva e dua na daunivakadewa vosa, qiri e liu ena TIS National ena naba ni talevoni **131 450**.

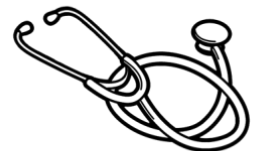
Tiko ga e vale

Savata na ligamu ka tabonaka na vuvu kei na suru

Vakatikitikitiki iko tani mai vei ira na lewe ni nomu matavuvale kei ira na nomu i tokani

Kevaka o gadreva na veivuke ena tabana ni bula, qirita na nomu vuniwai se na naba vakarautaki

O cei e vakatokai me vei taratara vakavoleka?

Kevaka o sotava e dua e matana votu ka sivia e 15 na miniti se sivia e rua na aua ena dua na vanua ka sogolati tu vata kei na dua e sa dikevi ka vakadeitaki ni sa tiko vei koya na coronavirus ka rawa ni vakadewataka, o sa wili mo dua e vei taratara vakavoleka.

Na vei taratara vakavoleka e rawa ni yaco ena vuqa na gaunisala, me vaka na vakaitikotiko vata ena dua na vuvale se cakacaka vata ena dua na vale ni cakacaka. Na Department of Health and Human Services (DHHS) ena vakaraitaka vua e dua kevaka e sa wili o koya me vei taratara vakavoleka.

Na cava na vuna meu tiko vakatikitiki tani kina (quarantine)?

Na tiko vakatikitiki tani se quarantine e kena i balebale ni sega ni rawa vei iko mo biuta na nomu vale se dua na vale e vakarautaki mo tiko kina, vakavo kevaka e gadrevi mo raici vakavuniwai se tarai iko e dua na leqa bibi tubukoso. Vei ra kece era wili me ra vei taratara vakavoleka e dodonu me ra tiko vakatikitiki tani baleta ni tiko na rivarivabi ena nodra rawa ni vakadewava vakatotolo sara na coronavirus vei ira tale na tamata eso. Na gaunisala vinaka duadua mo taqomaki ira kina na lewe ni nomu vuvale kei ira na lewenivanua ena vanua o tiko kina sa l koya mo tiko ga e vale ka vakatikitiki tani mai vei ira tale na tamata eso (tiko veiyawaki).

E sega ni rawa vei iko mo biuta na nomu vale mo gole ena vakaukauwa yago. Ena rawa ni o totogitaki vakailavo me rauta e \$4,957 kevaka o biuta na nomu vale ena gauna e dodonu mo tiko vakatikitiki tani tiko kina. Tiko ga e vale ka qaqarauni tiko.

I vei na vanua me'u tiko vakatikitiki tani kina?

E dodonu mo gole sara vakadodonu kina vanua mo tiko vakatikitiki tani kina, ka mo kakua ni vakacegu ena dua tale na vanua. Oqo e rawa ni nomu vale ga, ia kevaka e sega ni rawa ni o cakava ena nomu vale ga, ia ena qai vakarautaki vei iko e dua na vanua mo tiko kina.

O cei e dodonu meu tukuna vua?

Ni sa oti na kena tukuni vei iko ni o sa wili me dua e veitaratara vakavoleka, e dodonu mo tukuna vua na i taukei ni nomu cakacaka. E dodonu talega mo tukuna vei ira o ni vaka l tikotiko vata ni o sa wili me dua e veitaratara vakavoleka.

Me'u na qaqarauni vakacava?

E dodonu mo kakua ni biuta na nomu vale se na i tikotiko vakarautaki vei iko, vakavo walega kevaka o gadreva mo raici vakavuniwai se o sotava e dua na leqa bibi tubukoso.

- Tiko tani mai vei ira tale na tamata eso ena nomu tiko ga ena nomu rumu vakataki iko.
- Savata vakawasoma na ligamu ka mo tabonaka na nomu vuvu se suru.
- Daramaka e dua na i cegu-cegu (surgical mask) ena gauna o tiko kina ena dua na rumu vata kei ira tale na tamata eso ka mo vakayawaki iko mai me rauta e 1.5 na mita.
- Kevaka e rawa, mo vakayagataka taudua tiko ga e dua na rumu ni sisili.
- Mo kakua ni vakayagataka vata na veiyaya ena loma ni vale (wili kina na veleti, bilo kei na veiyaya tale ni kana eso)
- Vakasavasavataka na veivanua kece e rawa ni tara na ligamu (dela ni teveli, katuba, keyboards, paipo ni wai kei na kena i tautauri) ka savata vakawasoma na nomu i sulu.
- Kevaka e tiko vei iko eso, daramaka na qaniliga ka dau vakayagataki vakadua ga ena gauna o tara kina na veika e duka ka mo dau savata tiko ga na ligamu.
- Biuta ena kava ni benu ka sa tiko rawa na kena taga na veika kece o tara me vaka na qaniliga (disposable gloves), kei na i cegu-cegu (masks).
- Mo kakua ni vakatara e dua tale na tamata me sikovi iko yani ena nomu vale se vanua vakarautaki o tiko kina.
- Kevaka o tiko ena dua na vale vakaitaukei (private house) se na dua na i taba vale (apartment) e rawa ni o gole e tautuba ena kena vanua ni gade se dadabe. E dodonu mo daramaka tiko na i cegu-cegu (surgical mask) ena gauna o vei lakoyaki voli kina ena vale o tiko kina.

Kerei ira na nomu i tokani voleka se lewe ni vuvale, ka sega ni gadrevi me ra tiko vakatikitiki tani, me ra kauta yani na kemu kei na veika o gadreva vakabibi.

E rawa ni o na togotitaki vaka i lavo me rauta e \$4,957 kevaka o biuta na nomu vale ena gauna o gadrevi kina mo tiko vakatikitiki tani tiko. Tiko ga e vale ka qaqarauni tiko.

Mo vakaraica matua tiko na veivakatakilakila eso.

Ena gauna o tiko vakatikitiki tani tiko kina, e na gadrevi mo vakaraica tiko na veivakatakilakila ni coronavirus:

- katakata
- batabata se buno ca
- vuvu
- mosi ni tilotilo
- cegu leka
- savu ni ucu
- sega ni vakila na i boi se i kanakana ni kakana.

Kevaka e tiko vei iko na vei vakatakilakila oqo ni coronavirus e dodonu mo dikevi sara ka lesu vakatotolo tale i vale.

E na vinakati li meu vakadikevi kevaka au vei taratara vakavoleka kei na dua e tauvimate tiko?

Kevaka e tiko vei iko e dua vei ira na vei vakatakilakila oqo ni coronavirus, e gadrevi mo taro i vakasala ka mo dikevi.

Qirita na nomu vuniwai se vei taratara ena naba ni talevoni vakarautaki vakatabakidua me baleta na coronavirus ena **1800 675 398** (24 na aua, 7 na siga e na dua na macawa).

Kevaka o vakila ni o bula vinaka tikoga ka sega ni laurai vei iko edua na i vakatakilakila ni tauvimate, o sa na kerei mo vakadikevi ni rauta e 11 na siga na nomu tiko vakatikitiki tani tiko.

E dodonu mo daramaka e dua na i tatabonaki ni ucu kei na gusu kevaka o biuta na nomu vale mo lai vakadikevi. Mo kakua ni vakayagataka na vei gaunisala eso ni vei lakoyaki era vakayagataka tiko na lewenivanua, taxi se vodo vata ena dua na motoka vakaitaukei. Ni o sa vakadikevi oti, mo gole lesu tale i na vanua o tiko vakatikitiki tani tiko kina.

Na dikevi ni coronavirus vei keda e sega ni saumi ka rawa ni vakayacori vei keda kece. Oqo e wili kina e dua e sega ni vaka Medicare card, me vakataki ira na gade vakavulagi mai vanuatani, o ira na curuvania mai ena vuku ni cakacaka, kei ira talega na curuvania mai ka gadreva na veimaroroi ni matanitu (asylum seekers).

Me vakacava na dede ni noqu tiko vakatikitiki tani tiko?

Na Department of Health and Human Services ena vakaraitaka vei iko se vakacava na dede ni nomu tiko vakatikitiki tani tiko. Ena rauta tiko e 14 na siga na nomu tiko vakatikitiki tani tiko, vakavo kevaka e sa tekivu me laurai mai eso na veivakatakilakila ni tauvimate, se o sa dikevi oti ka sa vakadeitaki ni o sa tauvi coronavirus.

Kevaka o vakila ni o bula vinaka tikoga ka sega ni laurai vei iko edua na i vakatakilakila ni tauvimate, o sa na kerei mo vakadikevi ni rauta e 11 na siga na nomu tiko vakatikitiki tani tiko. Kevaka mada ga o vakila ni o bula vinaka tiko, ka se waraka tiko na macala ni nomu vakadikevi **ena sega ga ni rawa vei iko mo sa na tinia koso na nomu tiko vakatikitiki tani tiko me yacova na gauna e sa na qai tukuni kina vei iko ni sa rawa mo gole.**

Mo qarauna na nomu bula-vinaka

Na tiko vakatikitiki tani e dua na gauna dredre, vakauasivi vei ira na gone.

- Dau veitalanoa kei ira na lewe ni nomu vuvale. Na nomu kila deivaki na veika me baleta na coronavirus ena vakalailaitaka na nuiqawaqawa.
- Mo veitalanoataka vata kei na nomu i taukei ni cakacaka mo cakacaka tiko ga mai vale, kevaka e rawa.
- Veivuke ena nona vuli-ka na luvemu mai vale. Vakaraica eso na vei vurevure ni ka ni vuli ka sa tu ena mona livaliva.
- Mo veitaratara tiko ga vata kei ira na lewe ni nomu vuvale ka vaka kina vei ira na nomu i tokani voleka ena talevoni, email se ena social media.
- Mo nanuma ni nomu tiko vakatikitiki tani ena sega ni dede.

Vakaraica eso na vei vurevure ni tukutuku ka sa tu ena mona livaliva – wili kina na i vakasala me baleta na moce, na nomu bula vinaka kei na nomu vakaukauwa yago tiko ga e vale. Na kena i yaloyalo yavala se Videos e tiko ena [Wellbeing Victoria](https://www.together.vic.gov.au/wellbeing-victoria) <https://www.together.vic.gov.au/wellbeing-victoria>.

Kevaka o vakila ni sa rui dredre ka sa na sega ni o vosota rawa veika o lako curuma tiko, mo veitalanoa vata kei na nomu vuniwai se veitaratara ena:

- **Lifeline Australia** <<https://www.lifeline.org.au/>>, talevoni: **13 11 14**
Oqo e dua na tabana ni vei qaravi ena gauna ni bula leqaleqa ka ratou dau solia na vei vuke ena vei gauna kece ga.
- **Beyond Blue** <<https://www.beyondblue.org.au/>>, talevoni: **1300 22 4636**
Eratou vakarautaka vakatabakidua na tabana ni vei qaravi oqo na vei vuke ena bula vakavakasama se mental health vei ira era tiko vakatikitiki tani tiko.
- **Kids Helpline** <<https://www.kidshelpline.com.au/>>, talevoni: **1800 551800**
E sega ni saumi na nodratou vei vuke me baleta na nodra vakasalataki vakamatau na gone ka maroroi na i tukutuku kece.

E rawa ni o vei taratara ena Lifeline se Beyond Blue ka rawa ni vukei iko e dua na dauvakadewa vosa ni o qirita na **131 450**.

E tiko na pakete ni veivuke vakailavo

E na soli tiko vakadua ga e \$1,500 na i lavo me vukei ira na tamata cakacaka e Victoria ka sa dikevi ka vakadinadinataki ni tauvi ira tiko na coronavirus se era a veitaratara vakavoleka kei na dua e vakadeitaki ni sa tauvimate tiko. Raica na [Pandemic Leave Disaster Payment](https://www.servicesaustralia.gov.au/individuals/services/centrelink/pandemic-leave-disaster-payment) <<https://www.servicesaustralia.gov.au/individuals/services/centrelink/pandemic-leave-disaster-payment>>.

Kevaka o gadreva na vei vuke baleta na yabaki ni bula o sa tiko kina, bula lokiloki beka se dua na tauvimate bibi e tiko ena nomu bula, e rawa ni vukei iko e dua na kena dau mai na dua na kabani e dau solia na vei qaravi, se dua na dau qaravi ira na malumalumu, se dua na wekamu se nomu i tokani voleka. E dodonu mo tukuna vei ira ni o tiko vakatikitiki tani tiko ni bera ni ra sikovi iko yani.

E na vuku ni leqa bibi tubukoso, e sa tiko na pakete ni vei vukei ka wili tiko kina na kakana kei na veika tale eso o gadreva vakatamata yadua kevaka o sega ni rawa ni kunea e dua me vukei iko mai vei ira na wekamu se nomu i tokani voleka.

Ke gadrevi e so tale na i tukutuku ni vei vukei kei na pakete ni veivuke ena leqa tubukoso se veivuke ena kemu kakana, gole ena [Quarantine and isolation](https://www.dhhs.vic.gov.au/self-quarantine-coronavirus-covid-19) <<https://www.dhhs.vic.gov.au/self-quarantine-coronavirus-covid-19>> se qiri ena naba vakarautaki vakatabakidua me baleta na Coronavirus ena **1800 675 398**.

Tukutuku me baleti ira na dau qaravi ira na malumalumu ka vaka kina vei ira na lewe ni vuvale

Kevaka o vei qaravi tiko vua e dua na lewe ni nomu vuvale ka tauvimate tiko, e tiko eso na veika bibi mo cakava me rawa ni ra taqomaki kece tiko kina o ira na tiko vata kei iko e vale:

- Vakadeitaka vei koya e gadrevi me tiko vakatikititani tiko, me tiko ga ena nona rumu, ka vakayawaki koya mai vei ira tale na tamata eso.
- Me sogo tiko ga na nodra katuba ka dola tiko na katuba leka, kevaka e rawa.
- Me vakalailaitaki nai wiliwili ni tamata e vei vuke.
- Mo savata tiko ga vakawasoma na ligamu ena sovu kei na wai se vakayagataka na wainimate ni sava ni liga ni bera ni o curu ena rumu ka vaka kina ni o sa lesu mai ena rumu.
- Mo maroroya tani tiko ga na vei l yaya ni kana kece e vakayagataka o koya e tiko vakatikitiki tani tiko, mai na nodra i yaya ni kana na vo ni vuvale.
- Kevaka e tiko, daramaka e dua na i cegucegu se surgical mask ena gauna o tiko kina ena loma ni nona rumu o koya e tiko vakatikitiki tani tiko. Kevaka e sega ni tiko na i cegucegu se surgical mask ia mo vakayagataka e dua na i ubi na mata, se i oro ni domo se i tavoi.
- Daramaka e dua na i cegucegu se mask kei na qaniliga ena gauna o kauta kina na i sulu duka me sava ka savata ena i vakarau ni katakata e cake duadua ena misini ni savasava.
- Vakasavasavataka vakawasoma na vei vanua kece e rawa ni tara na liga (dela ni teveli, katuba, keyboards, paipo ni wai kei na kena i tautauri).
- Biuta na i tavoi pepa se tissue kei na i cegucegu se mask ena dua na taga palasitika ka rawa ni sogolati vakavinaka.
- Kakua ni vaka vulagi.

Kevaka e sa tekivu o koya me vakila ni sa via tauvimate mai, qirita na naba vakarautaki vakatabakidua me baleta na coronavirus ena talevoni **1800 675 398** ka rogoca na i vakamacala. Kevaka o gadreva mo sikova na nomu vuniwai, qiri rawa vua e liu me rawa ni ratou vakarautaki iratou rawa.

Vakarogoca na vei vakatakilakila

Kevaka na tamata o vei qaravi tiko kina e yaco vua e so na i vakatakilakila bibi ni tauvimate, me vaka na cegu leka, qirita na **triple zero (000)** ka kerea e dua na ambulance.

Kevaka e tiko tale e dua e kune vua na i vakatakilakila, e dodonu me dikevi ka me gole sara vakatotolo i vale.

Ke gadrevi tale eso na i tukutuku me baleta na coronavirus kei na gaunisala mo qaqarauni tiko kina gole ena

[DHHS.vic -- coronavirus disease \(COVID-19\) <https://www.dhhs.vic.gov.au/coronavirus>](https://www.dhhs.vic.gov.au/coronavirus)

Kevaka o gadreva e dua na daunivakadewa vosa, qirita na TIS National ena naba 131 450

Ke gadrevi na i tukutuku ena vei vosa tale eso, mo dikeva (scan) sara na QR code se gole ena

[DHHS.vic -- Translated resources -- coronavirus \(COVID-19\)](https://www.dhhs.vic.gov.au/translated-resources-coronavirus-covid-19)

[<https://www.dhhs.vic.gov.au/translated-resources-coronavirus-disease-covid-19>](https://www.dhhs.vic.gov.au/translated-resources-coronavirus-disease-covid-19)

Kevaka e tiko na vakatataro

Coronavirus hotline 1800 675 398 (24 na aua)

Kerei me vagalataki tiko ga na Triple Zero (000) me baleta na leqa bibi tubukoso

Mo ciqoma na i lavelave ni vola oqo ena dua tale na kena mataqali se “format” qirita na naba 1300 651 160 ka vakayagataka na National Relay Service 13 36 77 kevaka e gadrevi, se email [Emergency.Management Communications](mailto:Emergency.Management.Communications@dhhs.vic.gov.au) < covid-19@dhhs.vic.gov.au>.

Authorised and published by the Victorian Government, 1 Treasury Place, Melbourne.

© State of Victoria, Australia, Department of Health and Human Services, updated 10 August 2020.

Available at [DHHS.vic –Translated resources .- coronavirus \(COVID-19\)](https://www.dhhs.vic.gov.au/translated-resources-coronavirus-disease-covid-19) <https://www.dhhs.vic.gov.au/translated-resources-coronavirus-disease-covid-19>